

ÇOKLU KRİZLER ÇAĞINDA YOKSULLUK

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmete Eleştirel Yaklaşımlar

DERLEYENLER

DENİZ YÜKSEKER - İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU - NEŞE ŞAHİN TAŞĞIN

Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek
Konferansları

ÇOKLU KRİZLER ÇAĞINDA YOKSULLUK

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmete Eleştirel Yaklaşımlar

Derleyenler: Deniz Yüksekler - İnci Özkan Kerestecioğlu - Neşe Şahin Taşğın

Yazarlar: Başak Akkan, Reyhan Atasü Topcuoğlu, Armando Barrientos, Alpkan Birelma, Esra Kaya Erdoğan, Seyhan Erdoğan, Iain Ferguson, Sibel Karadağ, Denizcan Kutlu, Michael Lavallette, İnci Özkan Kerestecioğlu, Andrea Frieda Schmelz, Caroline Schmitt, Neşe Şahin Taşğın, Erdem Yörük, Deniz Yüksekler

Nika Yayınevi - 227

1. Baskı: Ekim 2023

Bu yayın Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

ISBN: 978-625-6520-14-1

Sertifika No: 48850

Kapak Tasarımı: Aycan Kurt

Kapak fotoğrafları:

Şireci Tekstil İşçileri, Gaziantep, Fotoğraf: Birtek-Sen

Farplas İşçileri, Gebze, Fotoğraf: Hasret Gültekin Kozan / Evrensel

Christina Watkins, Berlin, Almanya

Michelle Guimaraes, Rio de Janeiro, Brezilya

Sayfa Düzeni: İlhan Ulusoy

© Bu kitabın basım, yayın, satış hakları © Nika Yayınevi Basım Yayın Matbaacılık Dağıtım Reklam Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, mekanik, elektronik, manyetik ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz.

Baskı ve Cilt: Bizim Büro Matbaacılık

Sertifika No: 42488

Nika Yayınevi

Kültür Mah. Dr. Mediha Eldem Sokak No 55/2 Kızılay-Ankara

T: 0312 433 71 15

www.nikayayinevi.com.tr

info@nikayayinevi.com.tr

ÇOKLU KRİZLER ÇAĞINDA YOKSULLUK

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmete Eleştirel Yaklaşımlar

DERLEYENLER

DENİZ YÜKSEKER - İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU - NEŞE ŞAHİN TAŞĞIN

YAZARLAR

Başak Akkan, Reyhan Atasü Topcuoğlu, Armando Barrientos,
Alpkan Birelma, Esra Kaya Erdoğan, Seyhan Erdoğan, Iain Ferguson,
Sibel Karadağ, Denizcan Kutlu, Michael Lavalette,
İnci Özkan Kerestecioğlu, Andrea Frieda Schmelz, Caroline Schmitt,
Neşe Şahin Taşğın, Erdem Yörük, Deniz Yüksek

Nika Yayınevi

□ İÇİNDEKİLER

GİRİŞ..... 7

BÖLÜM I YOKSULLUĞU YÖNETMEDE FARKLI YAKLAŞIMLAR

KÜRESEL KAPİTALİZM, REFAH DEVLETLERİ VE SİYASET 19
Erdem Yörük

TÜRKİYE’NİN PANDEMİ KAPİTALİZMİ VE SOSYAL YARDIMLARI ÜZERİNE
ELEŞTİREL BİR TARTIŞMA 35
Denizcan Kutlu

LATİN AMERİKA’DAKİ TABAKALI SOSYAL KORUMA KURUMLARI..... 59
Armando Barrientos

KRİZLER ÇAĞINDA ÇOCUK YOKSULLUĞU: ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ
“EKOSİSTEMİ” ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 79
Başak Akkan

BÖLÜM II ÇOKLU KRİZLERLE MÜCADELEDE SOSYAL HİZMETİN ÖNEMİ

‘KARANLIK ÇÖKMEDİ DAHA AMA ELİ KULAĞINDA’:
KÜRESEL KRİZLER, SOSYAL HİZMET VE DİRENİŞ..... 97
Iain Ferguson ve Michael Lavalette

TÜRKİYE’DE RADİKAL SOSYAL HİZMET NEDEN GELİŞMEDİ? 117
Reyhan Atasü Topcuoğlu

AFET YARDIMI OLARAK SOSYAL HİZMET: KÜRESEL EŞİTSİZLİKLERE
İLİŞKİN KESİŞEN YAKLAŞIMLAR 133
Caroline Schmitt

AFETLERİN ÖNLENMESİ VE AFET YÖNETİMİ OLARAK
YEŞİL SOSYAL HİZMET 147
Andrea Schmelz

BÖLÜM III
YOKSULLUĞUN SURETLERİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELEYİ
YENİDEN DÜŞÜNMEK

DÜNDEN BUGÜNE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU	159
Seyhan Erdoğan	
GÖÇMENDEN YURTTAŞA: “KULLAN-AT” EMEĞİN YAYGINLAŞMASI	179
Sibel Karadağ	
NEOLİBERAL ÖZNEMLİK VE İŞSİZLİĞİN ŞAHSİLEŞTİRİLMESİ	201
Esra Kaya Erdoğan	
GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE İŞÇİ SINIFININ HAK ARAMA MÜCADELESİNİN ÇAPI VE SINIRLARI	217
Alpkan Birelma	
YAZARLAR HAKKINDA	241

GİRİŞ

Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek (SHYD) konferanslarının onuncusu “Yoksulluk ve Sosyal Hizmet” başlığıyla 4-5 Kasım 2022 tarihlerinde gerçekleştirildi. Bu kitap konferansta sunulan bildirilerden yola çıkarak yazılmış makalelerden oluşuyor.

COVID-19 pandemisinden bu yana, bir yandan küresel çevresel krizler, bir yandan ekonomik sorunlar ve artan yoksulluk, dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir mesele olarak ortaya çıktı. SHYD konferanslarının sekizincisi ve dokuzuncusu, pandeminin tetiklediği veya iyice görünür kıldığı toplumsal sorunlar karşısında sosyal hizmetin neler yapabileceğine odaklanmıştı. Bu nedenle konferansları sırasıyla “Küresel Dayanışma Yerel Çalışma: Pandemi Süreci ve Sonrasında Sosyalin Yeniden Yapılanmasında Sosyal Hizmet” ve “Pandemi Merceğinden Bakım Tartışmaları: Kriz, İmkanlar ve Yeni Çözümler” olarak adlandırmıştık. Bu konferanslarda öne çıkan bir tema kriz ortamında farklı toplumsal grupların (kadınlar, göçmenler, yaşlılar, LGBTİ+’lar, derin yoksulluk içinde olanlar gibi) ağırlaşan sorunları ise diğer önemli tema da dayanışmanın, bakımın ve sosyal hizmetin önemiydi.

Pandemi, Türkiye’de var olan ekonomik sorunları derinleştirdi. Küresel salgın döneminde işsiz kalanlar ve sosyal desteğe ihtiyacı olanlar için yürürlüğe konulan programlar pandemi ertesinde sonlandırıldı. Kayıt dışı çalışanlar, düzensiz göçmenler ve sığınmacılar, derin yoksulluk içindekiler, zaten bu programlardan yararlanamamıştı. 2021 yılında Türk lirasının yabancı para birimleri karşısında hızla değer kaybetmesi ve bunun tetiklediği enflasyon, bir “ekonomik kriz” yarattı. Gelir ve servet dağılımı ücretliler aleyhine daha da bozulurken, yoksulluk da kaygı verici şekilde arttı (Şenses, 2022). Bu ekonomik durumun nedenleri neydi? Fikret Şenses, 2022 yılı başında üst noktalara ulaşan kur artışı-enflasyon-yoksullaşma sarmalının ardında birden fazla faktör olduğunu belirtiyordu. Krizin, Türkiye ekonomisinde-

ki yapısal sorunlar, pandemi sonrasındaki küresel koşullar ve ülke içindeki “yönetememe” durumundan kaynaklandığını vurguluyordu.

Bütün bunlar olurken, ekonomik büyüme devam etti. O yüzden, eleştirel iktisatçılar Türkiye’de bir “ekonomik kriz” değil, “bölüşüm şoku” yaşandığını belirtiyorlar (Mengüç, 2023). Nitekim, enflasyon karşısında asgari ücretlerdeki artışlara rağmen reel ücretlerin hızla aşınmaya devam etmesi ve yoksulluğun artması, sadece “derin yoksulluk” içinde olan grupları değil, orta sınıflara kadar uzanan kesimleri etkiliyordu. Ücretli çalışanlar, işsizler, kadınlar, çocuklar, emekliler, göçmenler ve mülteciler artan yoksulluktan paylarını aldılar.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu durum sadece Türkiye’ye özgü bir olgu değil. 2010’lu yıllarda, ama özellikle pandemiden sonra, dünyada gelir dağılımının sermaye lehine ve emekçiler aleyhine bozulmakta olduğu vurgulanıyor. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), 2019 yılında yayınladığı Ticaret ve Kalkınma Raporu’nda (UNCTAD, 2019), bu durumu “timsah kapitalizmi” olarak adlandırdı. Burada timsah, hem çok uluslu sermayenin adeta bir timsah gibi küresel emek gelirlerini yiyerek seirmemesini hem de bu ilişkinin gösterildiği grafiğin ağzı açık bir timsahı andırmasını sembolize ediyor. Türkiye’de de emek ve sermaye arasındaki bölüşüm ilişkisinin son yıllarda aynı minvalde seyrettiğini, Erinç Yeldan milli gelirden emek ve sermayenin aldığı paylardaki açılan uçuruma işaret ederek gösterdi (Yeldan, 2022).

Geniş emekçi kesimler için yoksullaşma bu kadar ciddi bir sorunken sosyal politikanın rolü ne olabilir? Sosyal politikanın bir ayağını sosyal yardımlar ve sosyal güvence, diğer ayağını ise sosyal hizmet olarak düşünelim. Türkiye’de yirmi yıldır genişlemekte olan bir sosyal yardım sistemi mevcut. Ancak sosyal yardım harcamalarının artmasına rağmen (Yörük, 2022) yoksulluk da artıyor. Sosyal güvenlik sistemi göz önünde bulundurulduğunda, bir yandan sistem büyürken (Yörük, 2022) bir yandan kayıt dışı istihdamın, özellikle göçmen emeği nedeniyle, kayda değer düzeylerde seyretmeye devam ettiği görülüyor.¹ Örneğin, (son olarak Emeklilikte Yaşa Takılanlar – EYT’lerin de dahil edilmesiyle) emekli maaşı alanların sayısı yükseliyor, ancak bir yandan emekli maaşları erimeye devam ediyor ve emeklilerin gelirleriyle geçinmeleri giderek zorlaşıyor. Özet olarak, bu kitaptaki yazılarında Armando Barrientos ve Denizcan Kutlu’nun kullandıkları ifadeyle, “tabakalı” ve eşitsiz bir sosyal politika / sosyal koruma sistemi var.

1 Türkiye’de 2020 itibarıyla kayıt dışı çalışan göçmen ve mülteci sayısının bir milyon civarında olduğu tahmin ediliyordu (Pinedo Caro, 2020). Kayıt dışı istihdam, göçmenlerin yoğun olarak çalıştığı tekstil, ayakkabı ve hizmet sektörlerinde özellikle önemli.

Yoksulluğun toplumun geniş kesimlerini etkilediği bir dönemde sosyal hizmetlere biçilen rol ise sosyal yardım dağıtımından öteye gitmiyor. Sosyal hizmet uzmanlarının işlevi, toplumu yoksulluğa karşı korumaya yönelik projeler üretmesi, yoksulların sesi ve toplumun zayıf kesimlerinin sözcüsü ve savunucusu olması gerekirken, hükümetin patronaj ilişkilerini hayata geçiren mekanizmaya dönüştürülüyor. Bu bağlamda, sosyal hizmetin yoksullukla yapısal bir mücadele içine girmediğini, sürdürülebilir bir yoksulluk için sosyal yardım dağıtımına odaklandığını ve topluma karşı görevlerinden uzaklaştırılmış bir memurlar mesleği haline getirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kitaptaki yazılarında Iain Ferguson ve Michael Lavalette'in geçmişte baskıcı siyasi rejimlerle işbirliği yapan sosyal hizmet uzmanları için kullandıkları ifadeyle, bir anlamda "düşüncesiz bürokratlar"a dönüşmeleri tehlikesi mevcut.

Öte yandan hem pandeminin hem de konferans düzenlendikten üç ay sonra yaşanan Kahramanmaraş Depremlerinin bize gösterdiği gibi, artan yoksulluğun ardında sadece ekonomik nedenler yatmıyor. Doğal veya insan eliyle oluşan afetler, depremler, salgınlar ve savaşlar toplumsal grupların kırılganlığını, sosyal dışlanmayı ve yoksulluğu artırıyor. Üstelik, "çoklu krizler"² kavramıyla vurgulandığı gibi, bu olguların birbirleriyle çakışması, etkilerinin daha da yıkıcı olmasına neden oluyor.

Kısacası yoksulluk, marjinal bir grubu etkileyen tali bir mesele değil. Aynı şekilde, yoksullar, kıyıda kalmış bir toplumsal grup değiller. Yoksullukları kendinden menkul değil. Aslında yoksulluk, sermaye birikimine dayalı bir düzen olan kapitalizmin işleyişinden kaynaklanan bir olgu. Marx'ın *Kapital*'de ortaya koyduğu gibi, sermaye birikimi, tanımı gereği, emekçilerin sömürülmesi ve gerekirse iskartaya çıkarılmasına dayalıdır (Marx, 2021). Yedek işgücü ordusunun büyümesi işsizleri açlıkla karşı karşıya bırakırken, çalışan emekçilerin ücretleri üzerinde de bir baskı unsuru gibi kullanılır. Ancak iklim krizinin acil bir sorun haline geldiği günümüzde, kapitalizmi sadece emek sömürüsü değil doğanın sömürülmesi ve tahribatı üzerinden de düşünmeliyiz. John Bellamy Foster'a göre Marx, *Kapital*'de kapitalist üretim ilişkileri ve kır-kent çelişkisi sebebiyle insanla doğa arasındaki "metabolizma" da düzelmeyecek bir yarıma oluştuğunu belirtir (2000: 292). Toprakla insanlar arasındaki metabolik ilişkide ortaya çıkan yarıma, kapitalist toplumda insanların varlıklarının temelini oluşturan doğal şartlardan maddi yabancılaşmasını betimler (334).

2 Çoklu kriz, bir sistemde oluşmasına rağmen birbirleriyle bağımlı olmaları nedeniyle başka sistemleri de nedensellik ilişkisi içinde etkileyen krizleri ifade etmek için kullanılan bir kavram (Lawrence vd., 2022; Tooze, 2022).

Buradan hareketle, doğa tahribatını ve iklim krizini çağdaş kapitalizmin işleyişine içkin bir olgu olarak değerlendirebiliriz. Kapitalizmin sürekli riskler üreten niteliğine ilk işaret edenlerden biri Ulrich Beck'ti. *Risk Toplumu* kitabında Beck (2018), çağdaş dünyada kapitalizmin sürekli riskler üreten bir nitelik kazandığını belirtiyordu. Hem ülkeler düzeyinde hem de küresel düzeyde, ekonomik kriz, yoksulluk, nükleer kazalar, çevre tahribatı ve doğal afetler Beck'in söz ettiği bu risklerden bazılarıydı. Günümüzde ise, baş edilemeyen bu riskler birbirini tetikleyerek çoklu krizlere yol açıyor.

Sosyal politika, toplumların çoklu krizlerin yarattığı sorunlarla mücadelede kullanabilecekleri bir araçlar bütünü oluşturuyor; ancak bu araçlar genelde devletler tarafından şekillendiriliyor. Bu açıdan sosyal politika yapımı ve uygulaması, oldukça politik bir alan. Erdem Yörük, Türkiye'de refah rejiminin dönüşümünü incelediği kitabında, sosyal yardımların 1990'lardan itibaren artmasının ardında, yoksulların oranının artması veya yoksullukla mücadele edilmek istenmesinin yatmadığını iddia ediyor. "Siyasi ket vurma" (*political containment*) aygıtı olarak refah sunumu ve taban siyasetinin mobilizasyonu kavramlarını kullanan Yörük, üç sav ortaya atıyor: Refah kurumları, tabandaki toplumsal gruplara ket vurmaya veya onları seferber etmeyi (*mobilization*) hedefler; bu bağlamda Türkiye'de taban politikasının merkezi, kayıt dışı veya düzensiz çalışanlara ve özellikle Kürtlere yönelmiştir; bu politika çerçevesinde hükümetler giderek istihdama dayalı değil gelire dayalı sosyal politikaları (yani sosyal yardımları) benimsemiştir. Yörük'ün savları 2023 yılındaki Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçimleri öncesinde sosyal yardımların ve sosyal harcamaların siyasi amaçlarla harekete geçirildiği gerçeğiyle bir arada düşünüldüğünde oldukça çarpıcı.

İşte Onuncu Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek Konferansını planlarken, bu düşüncelerden yola çıktık. Yoksulluk marjinal bir olgu, yoksullar nesneleştirilebilecek, toplumun bütününden kopuk gruplar değil ise, sosyal politikanın ve sosyal hizmetin yoksulluğa yaklaşımı da öyle olmalıydı. Sosyal politikanın ve sosyal hizmetlerin toplumun bütününe ulaşabilmesi, çoklu krizlerin etkilerine karşı insanları kucaklayabilmesi ve yeni bir toplumsallığın inşası için öneriler üretebilmesi gerekiyor. Ancak fiiliyatta durum çok farklı. Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, sosyal politikanın ve sosyal hizmetin kamu faydasından çok siyasi saiklere hizmet edebileceği görülüyor. Konferansta amacımız, hem sosyal politikalara ve sosyal hizmet sunumuna uluslararası ve yerel bağlamlarda eleştirel bir şekilde bakabilmek; hem yoksulluğun kaynaklarına, nedenlerine ve görünümüne geniş bir perspektifle yaklaşabilmektir. Sosyal hizmetin tarihsel olarak birçok ülkede devletin güdümünde bir çerçevesi olmakla birlikte, aslında nasıl radikal bir nitelik de

taşıyabileceğini gündeme getirmeye çalıştık. Bu bağlamda özellikle radikal sosyal hizmet ve yeşil sosyal hizmet (ya da afet sosyal hizmeti) kavramları üzerinde durmak istedik. Bu kitapta okuyacağınız yazılarda değinildiği gibi yoksulluğa çoklu krizler çerçevesinde bir yaklaşım geliştirmenin ve afetlerde sosyal hizmetin önemi, 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinden sonra bir kez daha ortaya çıktı.

Kitabın Planı

Elinizdeki kitap, üç bölümden oluşuyor. “Yoksulluğu Yönetmede Farklı Yaklaşımlar” başlığını taşıyan ilk bölümde Türkiye’de ve Latin Amerika’da sosyal politikaların siyasi ve ekonomik faktörlerce belirlenmesi ve neoliberal dönemde giderek sosyal yardım dağıtımına yoğunlaşması üzerinde duran üç yazı var. Dördüncü yazı ise, çocuk yoksulluğu örneğinden yola çıkarak, çoklu krizler çağında farklı bir sosyal politika yapısının oluşturulması gerektiğini vurguluyor.

Erdem Yörük, refah devleti rejimlerini tarihsel ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele aldığı yazısında, Türkiye’deki güncel sosyal politika yaklaşımını küresel kapitalizmin gelişmeleri bağlamında tartışırken, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) yirmi yıllık iktidarının şifrelerini çözmek açısından önemli ipuçları veriyor. Niceliksel ve niteliksel olarak artan yoksulluk karşısında, sosyal güvenlik programlarının kapsamı daralırken, nüfusun üçte birini kapsayan bir şekilde artan sosyal yardım programlarını, yoksulların AKP’ye olan desteğini sürdürmesinin önemli nedenlerinden biri olarak görüyor. Popülist refah rejimi olarak tanımladığı düzenlemelerin gerisinde bir yandan toplumsal çatışmaları kontrol altına alma amacını vurgularken öte yandan sosyal yardım programlarının dağılımında protestolar ve seçim rekabetinin şekillendirici etkisini tartışıyor.

Denizcan Kutlu, sosyal yardım odaklı neoliberal sosyal politika anlayışını, pandemi döneminde verilen sosyal yardımlar üzerinden analiz ettiği yazısında, pandeminin yarattığı yeni eşitsizlik ve yoksulluk durumlarına dikkati çekiyor. Pandemi dönemi sosyal yardımlarının eşitsiz, tabakalı ve yetersiz olduğunu vurguluyor. Bir talepler alanı haline getirilemeyen sosyal yardımların, kamunun tek taraflı düzenlemesi şeklinde işlediği ve sosyal devleti güçlendirmekten ziyade, neoliberal sosyal politika anlayışını pekiştirdiği tespitini yapıyor. Kutlu, “pandemi kapitalizmi” olarak adlandırdığı bu durumu, pandeminin yarattığı yeni eşitsizlikler ve yoksulluk karşısında eski politikaların biçim değiştirerek aynen korunması olarak değerlendiriyor.

Kitabın bu bölümünde, Latin Amerika’da sosyal politika üzerine bir yazı

da var. Kıtada sosyal koruma politikalarının gelişimini inceleyen Armando Barrientos, kapitalist üretim ve bölüşüm yapısındaki değişimlere bağlı olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan bölünmelerin sosyal koruma kurumlarının biçim, kapsam ve ölçeğinde ne tür etkiler/değişimler yarattığını tartışıyor. Sosyal koruma sistemlerinin bir bütün olarak ele alınamayacağını söyleyen yazar, görece iyi durumdaki işçiler için istihdama dayalı sigorta ve bireysel emeklilik söz konusuysen, kayıt dışı istihdama bağlı alt gelir grupları için şartlı gelir transferleri ya da yaşlılara transferler gibi sosyal yardım politikalarının söz konusu olduğunu belirterek, bu politikalara ilişkin verileri ortaya koyuyor.

Bu bölümdeki son yazıda ise, Başak Akkan, çocuk yoksulluğuna “çocuk refahı ekosistemi” çerçevesinden bakmayı öneriyor. Yazar, yoksullukla mücadelede, teknik tartışmalarla sınırlı bir sosyal politika anlayışının yetersiz kalacağını, kapitalizmin eşitsizlikler ve krizler üreten yapısının dikkate alınması gerektiğini vurguluyor. Çoklu krizler ortamında en fazla kırılganlaşan gruplar arasında çocuklar ve onlara bakım verenlerin yer aldığını belirten Akkan, çocuk yoksulluğuna sadece maddi gelir yetersizliği açısından bakılmaması gerektiğinin altını çiziyor. Bu bağlamda, eğitim yoksulluğu, gıda güvencesizliği, iklim değişiminden kaynaklanan afetler karşısında artan kırılganlık, pandemi döneminde olumsuzlaşan ekonomik koşullardan özellikle çocukların etkilenmesi gibi birçok olgudan söz ediyor. Başak Akkan, çok boyutlu bu kırılganlıklar karşısında, çocuklara yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetin bir çocuk refahı ekosistemi çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurguluyor.

Kitabın ikinci bölümü “Çoklu Krizlerle Mücadelede Sosyal Hizmetin Önemi” başlığını taşıyor. Çoklu krizler ortamında sosyal politikanın, sosyal yardımların ötesine geçmesi gerekiyorsa, o halde sosyal hizmete daha geniş bir perspektiften bakmak gerekir. Günümüz Türkiye’inde sosyal yardım dağıtımına odaklanılmış olsa da sosyal hizmetin tarihi ve farklı ülkelerdeki uygulamaları, aslında farklı yaklaşımların –örneğin radikal sosyal hizmet– olabileceğini bize gösteriyor.

Bu bölümdeki ilk yazı, radikal sosyal hizmet kavramının öncülerinden olan Britanyalı iki yazara ait. Iain Ferguson ve Michael Lavalette’in birlikte kaleme aldıkları yazı, dört yüzyıllık kapitalizmin gezegene getirdiği yıkımlar, salgınlar, ekonomik kriz, kurumsallaşmış ırkçılık, ayrımcılık, göçmen düşmanlığı gibi ekolojik-ekonomik ve politik küresel krizlerin “zehirli kombinasyonu”ndan kaynaklanan tehditlerin somutlaştığı bir zamanda, sosyal hizmetin rolünü tartışıyor. Sosyal hizmetin geleneğindeki yaklaşımları ve politik ve etik meselelere tepki verme biçimlerini ele aldıkları metinde yazarlar, bir yandan Nazi Almanya’sı, askeri cunta Yunanistan’ı ya da 19.

yüzyıl sonundan 1970'lere kadar Büyük Britanya'nın sömürgelerine yönelik politikaları gibi örneklerden hareketle, sosyal hizmet uzmanlarının "kötülüğün sıradanlığının düşüncesiz bürokratları"na dönüşmesine yol açan sosyal hizmet tarihinin karanlık yüzünü hatırlatırken, öte yandan ezilenlerin içinde yaşadıkları sosyal ve ekonomik bağlamdaki konumlarını anlayan radikal sosyal hizmet yaklaşımının, bütüncül, eleştirel, güç kazandıran ve umut verici özellikleriyle, çoklu krizler çağına şifa olabileceğine dikkat çekiyorlar. Ferguson ve Lavalette, toplumsal ve siyasal muhalefetle bağ kuran, direniş hareketleri ve kolektif mücadeleden öğrenen, itiraz etme tavrını gösteren, hayırseverliğe değil dayanışmaya inanan radikal sosyal hizmet pratiklerinin olanağını savunuyorlar.

Peki Türkiye'de radikal sosyal hizmet neden gelişmedi? Reyhan Atasü Topcuoğlu, yazısında bu soruya yanıt arıyor. Sosyal hizmet eğitiminin gelişimi, sosyal hizmetlerin kurumsallaşması ve bu iki unsurun uygulamaya yansımaları üzerinden bir analiz yapan yazar, bu soruya yanıt ararken, devletin sosyal hizmetleri nasıl ele aldığı ve sosyal hizmet disiplinindeki bilimsel tartışmalar arasındaki etkileşimi, tarihsel referanslarla önümüze getiriyor. Atasü Topcuoğlu, çok da eskilere gitmeyen sosyal hizmet eğitiminin başlaması ve hizmetlerin kurumsallaşmasına ilişkin kimi tarihsel kırılmaları ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sosyal hizmetlerin kurumsallaşmasına doğrudan, bilimsel tartışma ortamına ise dolaylı etkisini analiz ediyor.

Radikal sosyal hizmet, devletlerin güdümündeki sosyal hizmete bir alternatifse, çoklu krizlerle karşı karşıya olunan çağımızda sosyal hizmetin iklim krizi ve doğal afetleri de göz önünde bulundurması gerekiyor. Bu bölümdeki son iki yazı, afet yardımı olarak sosyal hizmet ve yeşil sosyal hizmet konularına eğiliyorlar.

Yazısında afet yardımı olarak sosyal hizmet üzerinde duran Caroline Schmitt, iklim krizinden kaynaklanan "doğal" afetlerin, toplumsal cinsiyet, ırksal sınıflandırma, yoksulluk, etnisite, engellilik gibi halihazırda bir toplumda mevcut olan sosyal eşitsizliklerle olan bağlantısını ve kesişimsel etkileri olduğunu vurguluyor. Afetlerin kesişimsel etkileri bağlamında, sosyal hizmete de yeni bir alan açılıyor. Sosyal hizmetin afet öncesinde, sırasında ve sonrasında kendi misyonunu bulmaya giderek daha fazla mecbur kaldığını belirten Schmitt, "oluşum sürecinde" bir alan olarak afet sosyal hizmetinin, afetler esnasında ve sonrasında kesişimsel, kapsayıcı, feminist ve güçlendirici bir sosyal hizmet yaklaşımından yola çıktığını u söylüyor. Ancak henüz yeni bir alan olan afet sosyal hizmetinin gelişmesi için eğitim müfredatına girmesi, bu alanda mesleki ilkeler benimsenmesi ve uluslararası örneklerden öğrenilmesi gerektiğini belirtiyor.

Andrea Schmelz ise, yeşil sosyal hizmet kavramına odaklanıyor. İlk kez Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'nun (IFSW) İklim Adaleti Programı'nın kurucularından Lena Dominelli tarafından ortaya atılan bu kavram, çevre dostu sosyo-ekolojik afet yardımına ilişkindir. Yeşil sosyal hizmet, afetten önce, afet sırasında ve sürdürülebilir toplulukların yeniden inşasında güçlendirme amacıyla destek vermeyi de içerir.

“Yoksulluğun Suretleri ve Yoksullukla Mücadeleyi Yeniden Düşünmek” başlıklı üçüncü bölümde dört yazarın katkıları var. Seyhan Erdoğan, çalışan yoksulluğunu ele aldığı yazısında, yoksulluğun sadece marjinal bir grubun sorunu olmadığı tespitinden hareket ediyor. 19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfının hızla büyüdüğü İngiltere’de yoksulluk, Friedrich Engels’in gözlemlediği gibi fabrikalarda çalışan emekçilerin ve ailelerinin bir meselesiydi. Marx, yoksulları ayrı bir sosyal sınıf olarak görmüyor; kapitalist üretim ilişkilerinin oluşturduğu eşitsizlikler kapsamında işçi sınıfının bir parçası olarak tanımlıyordu. Erdoğan bu bağlamda, yedek işgücü ordusunun gerektiğinde aktif işgücü içine çekilebilen gerektiğinde ise dışarıda bırakılan niteliklerine vurgu yaparak, yedek işgücü ordusunun aslen bir yoksullar ordusu olduğunu söylüyor. Türkiye’deki durumu da inceleyen Erdoğan, 2000’li yıllarda çalışan yoksul oranının düşmesine rağmen, son yıllarda özellikle kendi hesabına çalışanlarda bu oranın tekrar yükselme eğiliminde olduğunu, ayrıca, Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle karşılaştırıldığında yoksulluk riski altında bulunan ücretlilerin oranının (yüzde 10) AB ülkelerinin büyük çoğunluğundan daha yüksek olduğunu da belirtiyor.

Kapitalizmin bizatihi çalışan yoksulluğunu üreten karakterini göz önünde bulundurursak, yedek işgücü ordusunun en alttaki kısmını düzensiz göçmenler ve mültecilerin oluşturduğu kuşku götürmez. Sibel Karadağ, bu bölümdeki yazısında Türkiye’de göçmen ve mültecilerin işgücüne katılım durumlarını mercek altına alıyor. Geçici koruma veya uluslararası koruma statüsünde bulunsalar da çoğunun çalışma izni bulunmayan mülteciler ve hiçbir kaydı olmayan düzensiz göçmenler olduğunu vurgulayan yazar, bu grupların başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde emek piyasasının en alt tabakalarına katıldığını belirtiyor. Göçle ilgili yasal mevzuatın geçicilik üzerine kurulu olduğu Türkiye’de, Karadağ’a göre düzensiz göçmenler ve mültecilerin emek gücü, “kullan-at emek” niteliği taşıyor. İstanbul’daki Afgan göçmenler üzerine yaptığı alan araştırmasına dayanan yazısında Karadağ, 2015 sonrasındaki ucuz emeğe dayalı ekonomik büyüme modelinin, göçmenlerin kullan-at emeğini göz önünde bulundurmadan anlaşılama-çağını vurguluyor. Düzensiz Afgan göçmenler asgari ücret altında ücret alıyorlar, kimi zaman ücretleri ödenmiyor, iş kazalarına sık sık maruz kalıyor-

lar; bu haliyle, kullan-at göçmen emeğinin hem işverenlere ve hem de sosyal güvenlik sistemine maliyeti çok düşük. Düzensiz göçmenler ve mültecilerin yedek işgücü ordusunun devamlılığındaki bu rolü düşünülünce, bazı işveren temsilcilerinin “Afgan göçmen getirilmesi” için hükümete yaptığı çağrılar da “anlam” kazanıyor.

Esra Kaya Erdoğan’ın yazısı ise, kapitalizmin aslında kendi ürettiği bir olgu olan işsizlikle kurduğu ilişkiye kavramsal bir yaklaşım sunuyor. Kaya Erdoğan’a göre, neoliberal dönemde devletlerin sosyal politika alanındaki varlığı sosyal yardımlara odaklanırken, kapitalizmin yarattığı risklere karşı alınması gereken önlemler de giderek bireyselleşiyor. Neoliberal öznelik inşası bireyin “kendisinin girişimcisi” olmasını içeriyordu. Artan işsizlik ise bu çerçevede giderek bireysel bir sorun olarak kodlanmaya başladı. Kişisel gelişim endüstrisi işsiz kalan bireylere kendilerini geliştirmelerini vazederken, işsizlik süresi uzadıkça, bireyin içinde bulunduğu sosyal durum yapısal bir sorun değil de kişinin kendi hatalarından kaynaklanan şahsi bir mesele olarak açıklanıyor. Halbuki, Kaya Erdoğan’ın vurguladığı gibi, işsizliğin arttığı bir ekonomik düzende, işsizlerin sosyal politikaların öznesi haline gelmeleri arzu edilirdi. Tabii bunun için, bu kitapta ele alınmaya çalışıldığı şekilde, toplumu kucaklayan ve yeni bir toplumsallığı inşa edebilecek nitelikte bir sosyal politika ve sosyal hizmet anlayışı gerekir.

Bu bölümün ve kitabın son yazısı, artan yoksulluk, işsizlik ve düşük ücretlerin belli başlı niteliklerini oluşturduğu, bir bölüşüm şokunun yaşandığı Türkiye ekonomisinde, sadece sosyal politika ve sosyal hizmet alanında bir dönüşüm değil, bir hak mücadelesinin de gerekli olduğunun altını çiziyor. Alpkan Birelma yazısında, günümüz Türkiye’inde işçi sınıfının hak arama mücadelesini inceliyor. Yasal grev verilerine bakıldığında, Türkiye’de işçilerin hak arayışının sonlandığı izlenimine kapılmanın mümkün olduğunu belirten yazar, resmi verilerde görünmez kılınan yasa dışı grevleri inceliyor. Gazeteler, dergiler, sosyal medya hesapları, internet siteleri, sendika temsilcileriyle yapılan görüşmelere dayalı olarak hazırlanan bir veri setini kullanarak, işçi sınıfı hareketini anlamak, güçlendirmek için önemli bir zemin oluşturuyor. Ücretlilerin sadece yüzde yedisinin yasal grev hakkına sahip olduğu ve yapılan düzenlemelerle onların da neredeyse her girişiminin yasa dışı hale getirildiği bir ortamda, yasallıkla meşruiyet arasındaki bağların koptuğu söylenmeli. Birelma, 2015’ten günümüze kadar devam eden yasa dışı grevleri mercek altına aldığı yazısında, kısıtlayıcı yasalar, işveren baskısı, hükümet yanlısı sendikalar ve artan otoriterliğe rağmen ortaya çıkan direnişin önemini vurguluyor.

Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek Konferanslarının önemli bir ilkesi,

disiplinler arası bir perspektif sunmaya çalışmak. Konferanslara sadece sosyal hizmet araştırmacıları değil, sosyal bilimin farklı disiplinlerinden araştırmacılar, sosyal hizmet uzmanları ve aktivistler katılıyor. Onuncu SHYD konferansında da bu ilkeye sadık kalındı. Elinizdeki kitap da bu yaklaşımın izlerini taşıyor. Kitapta yer alan yazılar, sosyal hizmet aktivistleri ve araştırmacılarından sosyal politika araştırmacılarına, sosyologlardan siyaset bilimcilere uzanan bir yelpazede yer alan yazarlar tarafından kaleme alındı. Sosyal hizmetin dönüştürülmesi, kamu faydasını gözeten, insan hakları temelli, çoklu krizlere karşı toplulukları güçlendirebilecek bir nitelik kazanması için disiplinler arası bir yaklaşımın önemli olduğunu düşünüyoruz. Bunun yanı sıra, baskıcı devletlere toplumsal destek sağlama görevini üstlenen bir bürokratik aygıt değil, dayanışmaya dayalı yeni bir toplumsallığın kurulması için aktif mücadeleye katılan bir sosyal hizmet meslek anlayışının değerli olduğunu vurgulamaya çalışıyoruz. Kitabın, sosyal hizmet alanının kuram ve pratiğine katkı sağlayacağını umuyoruz.

Deniz Yüksek - İnci Özkan Kerestecioğlu - Neşe Şahin Taşgın

Kaynakça

- Beck, U. (2018). *Risk Toplumu. Başka bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Foster, J.B. (2000). *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. New York: Monthly Review Press.
- Marx, K. (2021). *Kapital 1. Cilt*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Mengüç, D. (2023). "Profesör Boratav: Türkiye'de Kriz Değil Çok Ciddi Bir Bölüşüm Şoku Var" *Independent Türkçe* (14 Haziran), <https://www.indytrk.com/node/639431/ekonomi%CC%87/profes%C3%B6r-boratav-t%C3%BCrkiyede-kriz-de%C4%9Ffil-%C3%A7ok-ciddi-bir-b%C3%B6l%C3%BCm-%C5%9F%C3%BCm-%C5%9Foku-var> (17.10.2023).
- Pinedo Caro, L., (2020). *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler* (9 Şubat) ILO Türkiye Ofisi, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf (14.10.2023).
- UNCTAD (2019). *Trade and Development Report 2019*. Financing a Global Green New Deal. New York: UNCTAD https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2019_en.pdf (14.10.2023).
- Yeldan, E. (2022). "Yeni Ekonomik Model'in Dayanılmaz Yalnızlığı" (13 Aralık). <https://sarkac.org/2022/12/yeni-ekonomik-modelin-dayanilmaz-yalnizligi/> (14.10.2023).
- Yörük, E. (2022). *Türkiye'de Refah Devleti ve Siyaset Siyasi Elitler Arasındaki Rekabet Toplumsal Hareketler Bir Refah Devletini Nasıl Yarattı?* (1. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.